

РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри економіки
Національного університету біоресурсів і природокористування,
кандидата економічних наук, доцента **РУБАН Ольги Олександрівни**
на дисертацію **КІРІЧЕКА Антона Руслановича**
на тему: **«Розвиток ринку засобів захисту рослин в Україні»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 051 «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертації. Аграрний сектор нині є однією з провідних галузей вітчизняної економіки, яка формує вагомий частку ВВП, забезпечує валютні надходження й продовольчу безпеку держави. Стабільність і ефективність рослинництва значною мірою залежать від якості насіннєвого матеріалу, добрив і засобів захисту рослин, тому дослідження закономірностей функціонування ринку засобів захисту рослин має суттєве прикладне і теоретичне значення.

Актуальність обраної теми зумовлена декількома взаємопов'язаними чинниками. По-перше, вітчизняний ринок засобів захисту рослин перебуває під суттєвим впливом транснаціональних компаній (Bayer, BASF, Syngenta), що обумовлює високу конкуренцію за ціною, асортиментом і якістю препаратів та високу імпортозалежність галузі. По-друге, євроінтеграційні процеси вимагають гармонізації національного законодавства й практик державного регулювання обігу пестицидів з регламентами Європейського Союзу, зокрема в частині переходу від суто екологічного до комплексного (економіко-екологічно-соціального) вектору регулювання. По-третє, кліматичні зміни та ризики, спричинені повномасштабним вторгненням росії в Україну, істотно трансформували структуру попиту й пропозиції на ринку засобів захисту рослин, що потребує нових методичних підходів до прогнозування його розвитку. По-четверте, діджиталізація виробничих і збутових процесів (точне землеробство, блокчейн-відстежуваність, Big data) відкриває нові можливості підвищення ефективності діяльності всіх учасників ринку – виробників, дистриб'юторів і аграріїв.

Комплексне вивчення тенденцій, факторів і перспектив розвитку ринку засобів захисту рослин в Україні з урахуванням зазначених викликів є важливим науковим завданням, вирішенню якого присвячена рецензована дисертація. Отже, обрана Кірічеком Антоном Руслановичем тема є актуальною як з наукової, так і з практичної точки зору.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі економіки Національного університету біоресурсів і природокористування України та узгоджується з науковою проблематикою кафедри у сфері функціонування аграрних ринків, державного регулювання агросектору та адаптації вітчизняного виробництва до умов євроінтеграції й кліматичних викликів.

Наукова новизна дослідження і отриманих результатів. Дисертацію присвячено обґрунтуванню теоретико-методичних підходів до визначення тенденцій, факторів і перспектив розвитку ринку засобів захисту рослин в Україні.

Уперше розроблено комплексний методичний підхід до прогнозування перспектив розвитку ринку засобів захисту рослин в Україні на основі авторської інтегральної матриці, яка враховує три групи факторів (технологічні, екологічні, регуляторні) і дозволяє розрахувати комплексний інтегральний індекс. На основі цього індексу обґрунтовано три альтернативні сценарії розвитку ринку до 2030 року (оптимістичний, базовий, песимістичний), що є практично корисним інструментом стратегічного планування для держави та бізнесу.

Удосконалено факторну модель формування попиту на засобів захисту рослин шляхом розширення традиційного (переважно цінового) підходу за рахунок техніко-технологічних, агрокліматичних та інноваційних складових; механізм впливу компанії Bayer на вітчизняний ринок засобів захисту рослин, структурований у вигляді чотирьох взаємопов'язаних компонентів (імпортозалежності, інноваційного тиску, дистрибуційної інтеграції, адаптації до національних умов) на основі кореляційно-регресійного аналізу дохідності компанії та анкетування споживачів; організаційно-економічний механізм функціонування ринку засобів захисту рослин за рахунок обґрунтування багаторівневої (макро-, мезо-, мікро) взаємодії суб'єктів і цифрової централізації організаційного, економічного, правового та інформаційного забезпечення; структурно-логічну модель диджитал-трансформації ринку засобів захисту рослин з позиції трьох груп учасників (виробників, дистриб'юторів, аграріїв).

Набули подальшого розвитку підходи до класифікації пестицидів – доповнено ознакою економічної доцільності (вартість, рентабельність, кількість обробок, тривалість впливу на виробничі процеси, витрати на одиницю обробки); парадигма державного регулювання ринку засобів захисту рослин через інтеграцію екологічної, економічної й соціальної складових; концептуальне бачення трансформації світового ринку засобів захисту рослин відповідно до екологічних, суспільних та економічних чинників; методологічна основа визначення сучасних тенденцій функціонування ринку засобів захисту рослин на базі SWOT- і PESTEL-аналізу, аналізу п'яти сил Портера та життєвого циклу ринку.

Отримані результати науково обґрунтовані, логічно узгоджені між собою та відповідають меті й завданням дисертаційного дослідження.

Практичне значення одержаних результатів для науки і практики. Практична цінність дисертації полягає в тому, що запропоновані автором методичні підходи й рекомендації можуть бути використані виробниками й дистриб'юторами засобів захисту рослин для адаптації маркетингової та фінансової стратегій; аграрними підприємствами – для обґрунтованого вибору препаратів з урахуванням економічної доцільності; державними

органами – для вдосконалення регуляторної політики на засадах сталого розвитку та гармонізації з вимогами ЄС.

Прикладне значення мають розроблені автором форми документів («Оцінка ефективності організаційно-економічного механізму функціонування ринку ЗЗР», «Інформаційний паспорт ринку», «Протокол рекомендацій удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування ринку ЗЗР»), які можуть використовуватися як інструментарій моніторингу та прийняття управлінських рішень суб'єктами ринку.

Практичні рекомендації, розроблені в ході дослідження, впроваджено у фінансовій та маркетинговій стратегіях ТОВ «Агромілк», модель цифрової трансформації ринку засобів захисту рослин успішно впроваджено в діяльність ТОВ «Золоті Луки», удосконалений організаційно-економічний механізм функціонування ринку засобів захисту рослин було інтегровано в діяльність ФГ «ШЕФФ-АГРО», що підтверджується відповідними довідками. Також результати дисертаційного дослідження використовуються в освітньому процесі під час викладання навчальної дисципліни «Економіка підприємств агробізнесу» на кафедрі економіки при підготовці здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Для досягнення поставленої мети автором використано широкий арсенал загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: синтез і аналіз, діалектичний метод, абстрагування і формалізацію, анкетування, SWOT- і PESTEL-аналіз, аналіз п'яти сил Портера й життєвого циклу ринку, кореляційно-регресійний аналіз, аналітико-прогнозні розрахунки (інтегральна матриця), системний аналіз і метод логічних узагальнень. Такий методичний інструментарій є адекватним поставленим завданням і дозволив отримати обґрунтовані та несутеречливі результати.

Позитивне враження справляє джерельна база дисертації, яка налічує 164 найменування, включаючи вітчизняні й іноземні наукові публікації, статистичні джерела (ФАО, Євростат) та офіційну звітність компанії Bayer, що свідчить про належний рівень опрацювання проблематики. Розрахунки, наведені в роботі (зокрема інтегральний індекс перспектив розвитку ринку та групові індекси за трьома блоками факторів), є арифметично коректними й узгодженими зі шкалою інтерпретації, запропонованою автором.

Обґрунтовані в дисертації рекомендації пройшли виробничу апробацію, що підтверджується відповідними документами. Отже, отримані при виконанні дисертації Кірічека Антона Руслановича наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації є достатньо обґрунтованими й достовірними.

Повнота викладення матеріалів досліджень в опублікованих наукових працях. Основні положення дисертації опубліковано в 3 статтях у наукових виданнях, включених

до Переліку наукових фахових видань України, 3 тезах наукових доповідей. Таким чином, основні наукові положення, методичні розробки та результати, одержані в процесі дослідження, було представлено й отримали схвальні відгуки на конференціях різного рівня. Вимоги щодо необхідної кількості статей у наукових фахових виданнях дотримано.

Аналіз структури і змісту дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів (кожен містить по три підрозділи і висновки до розділу), загальних висновків, списку використаних джерел (164 найменування) і чотирьох додатків (А, Б, В, Г). Робота проілюстрована 86 рисунками та 25 таблицями, що є достатнім для розкриття змісту дослідження.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, сформульовано мету й завдання, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі** розкрито сутність і класифікацію засобів захисту рослин (у т. ч. за авторською економічною ознакою), систематизовано історичні етапи розвитку галузі захисту рослин у світі та в Україні, охарактеризовано систему державного регулювання ринку засобів захисту рослин та вдосконалено відповідну парадигму, проаналізовано тенденції розвитку світового ринку засобів захисту рослин і глобальні механізми його трансформації.

У **другому розділі** здійснено аналіз попиту на засоби захисту рослин в Україні із порівнянням із Польщею й Чехією та побудовано удосконалену факторну модель попиту; проаналізовано пропозицію на українському ринку засобів захисту рослин (у т. ч. фінансові показники окремих операторів ринку, динаміку імпорту й експорту, PESTEL-аналіз і життєвий цикл ринку); детально досліджено вплив компанії Bayer на вітчизняний ринок засобів захисту рослин на основі кореляційно-регресійного аналізу фінансових показників і результатів анкетування споживачів, за результатами чого удосконалено механізм впливу компанії на ринок.

У **третьому розділі** проаналізовано перспективи розвитку міжнародного й вітчизняного ринків засобів захисту рослин, розроблено інтегральну матрицю та обґрунтовано три сценарії розвитку ринку до 2030 року; удосконалено організаційно-економічний механізм функціонування ринку засобів захисту рослин з відповідними формами документів для його оцінки; охарактеризовано етапи функціонування ринку засобів захисту рослин в умовах діджиталізації та обґрунтовано структурно-логічну модель цифрової трансформації ринку з позиції виробників, дистриб'юторів і аграріїв.

Висновки до розділів і загальні висновки логічно узгоджені зі змістом дослідження, відповідають меті й поставленим завданням та засвідчують досягнення дисертантом

визначеної мети. Дисертація Кірічека Антона Руслановича є самостійним, цілісним і завершеним науковим дослідженням.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація та представлені наукові праці, де висвітлено основні наукові результати дисертаційного дослідження, не містять порушень академічної доброчесності, зокрема академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, а також фальсифікації. Дисертація оформлена відповідно до нормативних вимог і відповідних стандартів щодо дотримання системного викладення матеріалу. Дисертація написана державною мовою, їй притаманний як науковий, так і літературний стиль викладення матеріалу. Безпосередньо текстова частина дисертації переважно позбавлена граматичних і орфографічних помилок, технічних недоліків. Таким чином, базові положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації в цілому характеризуються завершеністю, послідовністю і аргументованістю.

Дискусійні положення та зауваження. У цілому, позитивно оцінюючи актуальність, обґрунтованість, достовірність, наукову новизну, наукове та практичне значення проведеного Кірічеком Антоном Руслановичем дисертаційного дослідження, вважаємо за потрібне звернути увагу на такі дискусійні моменти висловити побажання щодо окремих положень роботи:

1. Порівняльний аналіз використання пестицидів у розрахунку на 1 га та на 1 особу (підрозділ 2.1) обмежено лише Польщею й Чехією. Розширення вибірки країн-компаративів (наприклад, за рахунок Румунії чи країн Балтії) підвищило б репрезентативність висновків щодо впливу євроінтеграційних процесів на обсяги використання засобів захисту рослин.

2. Поглиблений аналіз впливу на ринок обмежено переважно компанією Bayer, тоді як у вступі серед ключових гравців згадано також BASF і Syngenta. Було б доцільно хоча б стисло перевірити узагальнюваність запропонованого чотирикомпонентного механізму впливу на прикладі інших транснаціональних компаній.

3. Обґрунтування вагових коефіцієнтів груп факторів інтегрального індексу перспектив розвитку ринку (0,4 для технологічних та по 0,3 для екологічних і регуляторних факторів) має здебільшого описовий характер. Підкріплення цих коефіцієнтів методом експертного оцінювання чи методом аналізу ієрархій (АНП) посилило б методичну строгість запропонованого підходу.

4. Запропонована багатфакторна модель формування попиту на засоби захисту рослин (формула 2.2, підрозділ 2.1) залишається на рівні теоретичної конструкції: автором визначено склад факторів (ціна, рентабельність, валове виробництво, агрокліматичні, техніко-технологічні та інноваційні показники), однак числові значення коефіцієнтів β_0 – β_6 не оцінено емпірично. Водночас проведене автором анкетування (рис. 2.3–2.19) дає достатню первинну базу для орієнтовної оцінки вагомості факторів, наприклад, методом експертного

оцінювання відповідей респондентів або порядковою регресією. Це перетворило б модель із концептуальної схеми на працездатний прикладний інструмент прогнозування попиту.

Висловлені зауваження мають здебільшого рекомендаційний і технічний характер, не є принциповими та не знижують загальної наукової цінності одержаних результатів.

Загальний висновок. Дисертація на тему: «Розвиток ринку засобів захисту рослин в Україні» є завершеною, самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що в сукупності вирішують важливе наукове завдання виявлення тенденцій, факторів і перспектив розвитку ринку засобів захисту рослин в Україні в умовах економічних викликів, євроінтеграційних процесів і практик сталого розвитку.

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих наукових працях повністю відповідають вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Кірічек Антон Русланович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Рецензент доцент кафедри економіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидат економічних наук, доцент Ольга РУБАН